

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 67

NUMMER 3

JUN-JUL-AUG 2020



- 3** *Photis Kontoglou* – Johan Meijer
6 *De heilige profeet en Godziener Mozes* – Leo van Leijssen



Mozes en de brandende doornstruik, Sinai-klooster 12^e eeuw (Foto: Wikimedia Commons)

- 9** *De ridder in het pantervel*
– Dolf Bruinsma
13 *Gesprek met aartspriester Uminskij* – Oksana Golovko
16 *Orthodoxe parochies in de diaspora* – v. Hildo Bos
18 *Werkgroep Sint-Irenaeus*
– Geert van Dartel
23 *Byzantijnse Liturgie XXXI: Akathist* – Leo van Leijssen

De schilder Photis Kontoglou zette de renaissance van de Byzantijnse iconografie in gang; zijn invloed reikt tot op heden. In de meditatie komt Mozes aan de orde, de grote profeet en Godziener, die een belangrijke rol speelt in het Oude Testament en in de Byzantijnse traditie. De middeleeuwse Georgische dichter Shota Rustaveli schreef het alom in Georgië geliefde gedicht 'De ridder in het pantervel'. De Russische priester Alexej Uminskij bespreekt in een interview de redenen waarom kinderen soms niet van hun ouders houden. De Orthodoxe parochies in de diaspora zijn geroepen om bruggen te bouwen, o.a. tussen generaties en culturen. In de werkgroep Sint-Irenaeus zoeken orthodoxe en katholieke theologen naar eenheid; in de laatste bijeenkomst in Trebinje (Bosnië-Herzegovina) was het thema 'Eenheid en schisma'. In de rubriek Byzantijnse Liturgie tenslotte komt de Akathist ter sprake, de beroemde lofzang op de Moeder Gods.

Veel leesplezier toegewenst.

Leo van Leijssen, redactiesecretaris

De illustraties op de omslag:
Voorzijde: Georgisch-orthodoxe Svetitskhoveli-kloosterkerk uit 11^e eeuw in Mtskheta, Georgië. Apsis met daarin Christus Pantokrator uit de 15^e eeuw.
Achterzijde: Idem. Iconostase, van relatief recente makelij. (Foto's: N. Soost)

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars (hoofdredacteur), Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Leo van Leijssen (redactiesecretaris), Johan Meijer, Nick Pouls, Katja Tolstaja, Igljka Vassileva-van der Heiden, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:
 Pokrof, Emmaplein 19^D,
 5211VZ 's-Hertogenbosch, tel: 073-7370026,
 e-mail: secretariaat@oecumene.nl, website:
<http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen. Opzeggingen dienen vóór 1 december in

's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven. De abonnementsprijs is €22,50 voor Nederland, voor het buitenland €27,50, giro IBAN: NL 61 INGB 0005679145 (BIC: INGBNL2A) t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch.
 Opmaak: VANDARTEL, Oss.
 Drukwerk: Laumé Mediapartners.

Photis Kontoglou

De Renaissance van de Byzantijnse Iconografie

Als student met een stipendium van de Orthodoxe Kerk van Griekenland was ik gewaarschuwd niet teveel contact te zoeken met de 'Uniaten', dus met de Grieks-katholieken van Odos Acharnon in Athene. Maar ja, ik was tenslotte katholiek en dus nam ik op een zaterdagmiddag toch maar eens de bus naar Odos Acharnon. Een mooie kerk, met een groot gebouw erachter, waarvan ik hoorde dat het had dienst gedaan als klein-seminarie. Ik werd vriendelijk ontvangen door een van de priesters en die bracht me naar bisschop Jakinthos Gad, de Exarch van de Grieks-katholieke gemeenschap in Griekenland. Toen hij hoorde dat ik uit Nederland kwam, vertelde hij hoe de kerk gebouwd was met steun van het Nederlandse Apostolaat der Hereniging, dat nu Apostolaat voor de Oosterse Kerken heette. Ik was duidelijk welkom.

Op een lage boekenkast in zijn kamer stonden een paar iconen, en de bisschop zag dat ik daarnaar keek. Toen vroeg hij: "Hoe oud denk je dat die iconen zijn?" Ik gokte en antwoordde: "Ik denk wel heel oud". "Ze zijn pas een paar weken oud", zei monseigneur Gad, en toen: "en zou jij dat ook willen leren?"

"Graag" en zo ging ik een week later, weer op zaterdagmiddag en nu zonder aarzeling met de bus naar Odos Acharnon voor mijn eerst les. Er waren nog een stuk of twaalf 'leerlingen', een van de priesters van de gemeenschap, een kleine Zuster van Charles de Foucauld, een dominicaan uit Bari en nog wat jongelui ... We werden een hecht groepje en leerden veel onder leiding van een jong echtpaar dat van wanten wist. En toen viel al gauw de naam van Photios Kontoglou. We hoorden hoe deze Photios Kontoglou misschien wel de belangrijkste kunstenaar was bij de herleving van de Byzantijnse iconografie.

Wie was Photios Kontoglou?

Photios Kontoglou heette eigenlijk Photis Apostolelis en was geboren in 1895 in Aivalik in Klein-Azië, het tegenwoordige Turkije. Zijn vader stierf een jaar na zijn geboorte, en zo werd Photis opgevoed door zijn moeder Despoina Kontoglou en haar broer Stefanos, die overste was in het dichtbijgelegen klooster



Zelfportret van Photis Kontoglou in Byzantijnse schilderijstijl.

van de heilige Paraskevi. Eigenlijk bracht Photis zo zijn jeugd door in en rond dat klooster en nam later als vanzelf ook de naam aan van zijn oom (en van zijn moeder), Kontoglou. Hij groeide op als een vrome orthodoxe jongen, maakte de middelbare school af in Aivalik. Het was duidelijk dat kunst zijn liefde was en In 1913 ging hij dus studeren aan de Kunstacademie van Athene. Ook ging hij naar Frankrijk en Spanje om zich verder te bekwamen als kunstenaar, wat ook erkend werd en hem verschillende prijzen opleverde. Na zijn studie kreeg hij een baan als leraar Frans en Kunstgeschiedenis aan de beroemde meisjesschool van Aivalik. Hij trouwde met Maria Hatzikambouri en In 1922 verhuisde hij naar Griekenland. Dat was het jaar van de zogenaamde "Grote Catastrophe", toen namelijk de Grieken van Klein-Azië gedwongen werden het nieuwe Turkije te verlaten.

In 1923 bracht hij enige tijd door op de berg

Athos en daar raakte hij begeistert door de stijl en de techniek van de Byzantijnse schilderkunst, die hij in verschillende kloosters ontmoette. Voor hem was dat een openbaring van wat de echte Grieks-orthodoxe iconenkunst inhield. Dat is hem blijven boeien zijn hele leven lang en heeft zijn werken bepaald.

Kontoglou was langzamerhand een zeer begaafd, maar ook zeer productief kunstenaar geworden. In 1923 had hij zijn eerste expositie en werd zo nog meer bekend. Hij schilderde en schreef. Overal in Griekenland vindt men kerken en kloosters, waar hij de fresco's restaureerde, zoals bijvoorbeeld de Perivleptos-kerk in Mystra. De iconografie van de iconschilders uit Kreta, die na de val van Constantinopel in 1453 daar terechtgekomen waren, werd voor hem de basis en het voorbeeld voor zijn werk. Zijn creatieve activiteiten waren heel duidelijk de uitdrukking van zijn geloof als Orthodox christen, en dat verdedigde hij zijn hele leven met een bijna fanatieke toewijding. Zijn vele geschriften en publicaties, - en het zijn er meer dan vijftig - betreffen steeds de schoonheid en diepte van de Byzantijnse kerkelijke kunst en zijn zorg de Orthodoxe traditie ervan te verdedigen. Zo verzorgde hij vanaf 1950 een religieuze column 'Zondagse Onderwerpen' in de Atheense krant Eleftheria, en dit hield hij vol tot zijn dood in 1965. Een van zijn laatste publicaties is zijn boek 'Wat is Orthodoxie en wat is Papisme?'. Oecumene was niet zijn geliefd onderwerp. De activiteiten op dat gebied door de grote Oecumenisch Patriarch Athenagoras en diens vriendelijke verhouding met de Kerk van Rome konden zijn goedkeuring niet wegdragen. Hij beschouwde Athenagoras eenvoudig als een verrader van de Griekse Orthodoxie.

'Hoe drukt de Orthodoxe Iconografie zich uit?'

Als we Photis' belang voor de Byzantijnse iconografie willen begrijpen kunnen we hem nergens beter ontmoeten dan in zijn meesterwerk, een boek in twee delen: *Ekfrasis tis Orthodoxou Ikonografias*", Uitdrukking van de Orthodoxe Iconografie, of beter in goed Nederlands: 'Hoe drukt de Orthodoxe Iconografie zich uit?', want daar gaat het boek over. Het eerste deel bevat de tekst, en deel 2 bevat de illustraties. (verschenen in 1960 en herdrukt in 1979)

Dit boek is niet alleen een uitleg van de Byzantijnse iconografie, maar het wil laten zien, dat je volgens Kontoglou alleen maar op deze manier het Orthodoxe geloofsgoed, de Orthodoxe Traditie in beeld en kleur kunt uitdrukken. Het is dus meteen een afwijzing van de 'realistische en softe westerse religieuze kunst'.

Heel ongewoon begint het boek met een proloog van de uitgevers Alexander en Euaitelos Papadimitriou van de uitgeverij Astir in Athene. Hierin spreken zij 'de lieve lezers' aan en drukken hun vreugde uit dat zij dit boek mogen aanbieden, de vrucht van vele jaren van studie en inzet van een kunstenaar... die vanuit zijn liefde voor de Oosters-orthodoxe Iconografie dag en nacht werkte voor het behoud van onze kerken, met alleen God als zijn helper."

Natuurlijk wijzen de uitgevers op de beroemde 'Gids van de iconenkunst' van de priestermonnik Dionysius uit 1730. "Maar diens werk bevatte naast al zijn positieve en technische aanwijzingen toch veel elementen die niet overeen komen met de Orthodoxe iconografie en die ook veel fouten bevatten". Des te groter is dus hun vreugde om dit boek. "Moge Gods

hulp bijdragen aan de wederopstanding van onze Iconografie en aan de geestelijke renaissance daarvan".

Met dergelijke woorden van aanbeveling wordt deze uitgave als het ware uitgetild boven welke publicatie dan ook. Natuurlijk geeft Photis



De schilder met zijn vrouw en dochter in Byzantijnse stijl.



De heilige Photius, icoon door de auteur
(Foto: J. Meijer)

zelf ook een voorwoord. En meteen geeft hij aan wat volgens hem Iconografie is: “Heel de kunst van de Iconografie van de Oosters-orthodoxe Kerk is een heilige en liturgische kunst, zoals trouwens alle kerkelijke kunsten; zij hebben alleen een geestelijk doel” (blz.15 inleiding). En een beetje verder zegt hij: “De iconschilder is dus niet eenvoudig een kunstenaar die een werkstuk maakt over een of ander godsdienstig thema, maar hij heeft een geestelijke waardigheid en een geestelijk ambt dat hij in de kerk uitoefent, net als de priester en de predikant”. (idem)

Na deze inleiding geeft het boek in zijn eerste deel technische informatie, hoe je de plank moet voorbereiden, welk kleurenpalet men gebruikt, hoe je moet vergulden, hoe je bomen schildert of berggen, en dergelijke en alles praktisch uitgewerkt. Ook wordt beschreven hoe je fresco's moet aanbrenge en dus hoe je de muur moet voorbereiden... In een uitgebreid hoofdstuk (bladzijde 75-454) worden dan de typische kenmerken beschreven van bijvoorbeeld de Christusiconen, de Maria-iconen, een iconostase, de muren van een kerk, en de verschillende thema's uit de Bijbel, de liturgische feesten, de parabels uit het evangelieEvangelie, en hoe je een heilige moet afbeelden, de heiligen uit het Oude Testament, de heilige vrouwen, de Zeventig apostelen, de martelaren, zelfs de grote Griekse filosofen, en dan de ove-

rige heiligen met hun kenmerken, en de opschriften. Soms met schetsen en tekeningen, maar steeds gedetailleerd. Als je een heilige zoekt, zoals ik later toen ik een icoon moest schilderen van de patriarch Photios, dan vind je onder de bisschoppen op bladzijde 314: “Photius van Constantinopel, een oudere man met volle lange baard”. Je kunt niet missen.

Ook wordt er met schetsen verwezen naar oudere iconen en naar de kerken waar men dat vinden kan. Typische vragen komen naar voren als “waarom worden Judas of de farizeeërs met waardigheid en respect afgebeeld en niet verwrongen of lelijk, zoals bv in de westerse religieuze kunst vaak gebeurt (bv op kruiswegafbeeldingen), en waarom wordt Christus soms groter afgebeeld dan de andere figuren er omheen? Een lange lijst geeft ook de namen van iconschilders, als deze bekend zijn en waar ze hebben geschilderd..

Ik heb uitdrukkelijk uitgebreid deze gegevens willen vermelden omdat ze de zorg en de precisie onderstrepen waarmee Photis Kontoglou te werk ging. Niet voor niets noemt Dr. Constantine Cavarnos Kontoglou “de grootste schilder van de 20e eeuw”. Deze laatste opmerking suggereert tevens dat Photis ook wereldlijke afbeeldingen gemaakt heeft, en dat is ook zo. Zijn bevlogenheid met de Griekse Traditie en erfgoed was zo groot, dat hij bijvoorbeeld een ‘Byzantijnse’ afbeelding maakte van zichzelf met vrouw en dochter. Of van de grote dichters als Homerus of Aristophanes, en van Socrates en Plato. Later kreeg hij daar spijt van: hij droomde dat Christus hem op een nacht verscheen en hem zei dat het gebruik van de Byzantijnse stijl voor seculiere thema's verboden was. Het speet hem en deed het nooit meer.

Photius Kontoglou, gelukkig ook buiten Griekenland bekend

U kunt zich voorstellen wat een feest dus die zaterdagmiddagen waren. En zijn werk heeft invloed gehad ook buiten Griekenland en heeft bijgedragen aan de opleving van de traditionele Byzantijnse iconografie in Rusland en Oekraïne. Ik denk dat Photis Kontoglou toch ook wel gelukkig zou zijn geweest als hij wist hoe zijn liefde voor de geestelijke rijkdom van de Byzantijnse iconografie aanstekelijk heeft gewerkt op iconschilders ook buiten de Griekse wereld, tot in Nederland toe.

Johan Meijer

De heilige profeet en Godziener Mozes



Mozes wordt heilige profeet en Godziener genoemd: profeet omdat veel belangrijke figuren uit het Oude Testament in de Byzantijnse traditie als profeet worden aangeduid en Godziener omdat hij als een van de weinigen God heeft gezien (zie Ex 33:18-23).

Mozes stamde uit de stam Levi. Hij werd geboren in Egypte. Toen de farao bevel gaf alle mannelijke kinderen van de Hebreeuwse slaven te doden, plaatste zijn moeder hem in een mandje van papyrus bedekt met pek en liet hem drijven in de Nijl. De dochter van de farao vond hem en voedde hem op als haar eigen zoon. Eenmaal volwassen vluchtte Mozes naar de streek Midjan, alwaar God hem uitkoos om zijn volk Israël uit het slavenhuis van Egypte te leiden.

Aan Mozes werd de Wet overhandigd, hij voerde Israël door de woestijn, maar zou zelf het Beloofde Land niet betreden.

Mozes verrichtte vele wonderen tijdens zijn leven en ook na zijn dood. Hij verscheen samen met Elia op de berg bij de Gedaanteverandering van Christus. En op de dag dat de heilige Johannes Climacus werd aangesteld als abt van het klooster van de Berg Sinai werd de profeet Mozes gezien terwijl hij rondging en opdrachten gaf aan de koks, de stewards en de dienaars. Toen de gasten weg waren en de monniken aan tafel zaten, vroegen zij zich verwonderd af wat er was geworden van de vreemde die opdrachten had gegeven. Johannes Climacus zei: "Onze heer Mozes doet niets vreemds door te bedienen op de plaats die hem toebehoort."

Mozes wordt op deze icoon afgebeeld tot aan het middel. Hij heeft kort haar en baard, de normale manier waarop profeten op iconen worden afgebeeld. Hij is gekleed in een chiton – onderkleed, groen op deze icoon – en een himation – een manteldoek, rood op de icoon – de klassieke kleren voor profeten op iconen, gebaseerd op de kleding in de Oudheid. Mozes is een beetje naar links gekeerd wat erop wijst dat de icoon oorspronkelijk onderdeel was van de profetenrij op de iconostase, waar de afgebeelde profeten een beetje naar het midden zijn gekeerd.

Mozes houdt een opengerolde boekrol in zijn linkerhand, waarop een tekst geschreven staat; met zijn rechterhand wijst hij daarop. Het opschrift op de boekenrol luidt: "Ik noemde u een [brandende] struik, o beschermster van mensen... mysterie..." Deze wat cryptische woorden zijn gericht tot Maria, de Moeder Gods. Mozes zag bij de befaamde Godsverschijning in de woestijn de brandende doornstruik die niet verteerde. 'Mozes hoedde de kudde van zijn schoonvader Jetro, de priester van Midian. Eens dreef hij kudde tot ver in de woestijn en kwam hij bij de berg van God, de Horeb. Toen verscheen hem de engel van de Heer, in een vuur dat opvlamde uit een doornstruik. Mozes keek toe en zag dat de doornstruik in lichter laaie stond en toch niet verbrandde." (Ex 3:1-2). In de Oude Kerk werd dit geïnterpreteerd als een profetische typologie van de heilige Maagd. Ze was in staat om God, die een verterend vuur wordt genoemd in het Oude Testament, te dragen in haar schoot,

zonder te worden verbrand. Gregorius van Nyssa (4^e eeuw) schreef bij voorbeeld: "Hieruit leren wij het mysterie van de Maagd. Het licht der goddelijkheid dat door de geboorte scheen vanuit haar in het menselijke leven, verteerde niet de brandende doornstruik, net zo goed als de bloem der maagdelijkheid niet verwelkte door te baren."

In de Byzantijnse liturgie komt ook de figuur van Mozes voor:

'Gij besteede de hoogten der deugden, Profeet Mozes. Daarom werd gij waardig bevonden om de heerlijkheid van God te zien. Gij ontvinge de met genade vervulde tafels van de Wet en gij droeg in uzelf de genade van het schrijven. Daarom waart gij de vererenswaardige lofprijzing van profeten en een groot geheim van vroomheid.'
(troparion van 4 september, gedachtenis van de profeet Mozes)

'Heer, wij vieren vandaag de gedachtenis aan uw profeet Mozes, daarom smeken wij U onze zielen te redden.' *(troparion van 4 september, gedachtenis van de profeet Mozes)*

'Het koor van profeten verheugt zich vandaag met Mozes en Aaron, want de vervulling van hun profetie is in ons midden. Het Kruis, waardoor gij ons gered hebt, schittert vandaag. Door hun gebeden, Christus God, ontferm U over ons.'
(kondakion van 4 september, gedachtenis van de profeet Mozes)

'De grote profeet Mozes heeft al op deze dag geweest, toen hij schreef: God zegende de zevende dag. Want dit is de gezegende Sabbat, waarop de eengeboren Zoon van God, rust van de werken die Hij heeft verricht en zo viert Hij de Sabbat als teken van overwinning op de dood en keert terug naar zijn vroegere heerlijkheid. Door zijn verrijzenis schenkt Hij ons eeuwig leven, want Hij alleen is goed en bemint de mens.'
(Vers vespers paaszaterdag)

In het vers zoals dat hierboven staat en dat stamt uit de Vespers van Paaszaterdag wordt "de grote profeet Mozes" in zijn profetische gestalte afgeschilderd, doordat hij met de woorden uit Genesis, 'God zegende de zevende dag', had gewezen op het feit dat Jezus na zijn dood op Paaszaterdag rustte van de werken die hij had volbracht.

Er wordt in de liturgie niet alleen over Mozes gezongen, maar er worden twee Bijbelse oden die op naam van Mozes staan gezongen in de Metten: Exodus 15: 1-19 en Deut 32: 1-43, de laatste vanwege zijn dreigende karakter alleen tijdens de Grote Vasten.

De ridder in het pantervel



Georgië is hip, zei me iemand. Het is populair, vanwege het landschap, de kerken, enzovoort. Als je er bent ontkom je er niet aan: de nationale dichter, het veelgeroemde epos. Maar waar gaat het over, 'De ridder in het pantervel', en wat weten we van de dichter Rustaveli? En wie was koningin Tamar?

| Shota Rustaveli (Foto: WikimediaCommons)

Schrijver dezes leest geen Georgisch – wie kan dat eigenlijk wel? -- en moet het doen met vertalingen in het Russisch, Frans en Engels. Als je de vertalingen naast elkaar legt, vraag je je af en toe af wat er in het origineel staat. De Engelse tekst is in proza, en zal wel het letterlijkst zijn. Want het werk bestaat uit 1587 kwatrijnen, en is zo met 6348 regels flink langer dan onze ridderromans (Karel ende



Shota Rustaveli op een fresco in Jeruzalem (Foto: Wikimedia Commons)

Elegast, Roelantslied). En er gebeurt van alles, in allerlei landen, en aan het eind worden twee huwelijken gesloten.

Het verhaal

Na de Proloog, we komen er nog op terug, neemt het verhaal zijn aanvang in Arabië. Koning Rostevan draagt het koningschap over aan zijn dochter Thinathin, die de vaderlijke raad "Wat je geeft behoort je toe, wat je houdt verlies je" ter harte neemt. De koninklijke rijkdommen deelt ze uit aan de gewone mensen en ze zorgt dat er dagen lang kan worden gekeest. Toch zit het de koning dwars dat hij geen zoon

heeft. Wel is er Avthandil, een troepencommandant.

Op een jachtpartij van het hofgezelschap ziet men een onbekende ridder, in het zwart gekleed, lichaam en hoofd bedekt met een pantervel, die wenend aan het water zit. Een dienaar, erop uit gestuurd namens de koning, krijgt geen antwoord - de ridder houdt niet op met wenen. De verbolgen koning stuurt twaalf manschappen op hem af om hem te halen. De ridder in het pantervel slaat ze met de hoofden tegen elkaar, sabelt er een stel neer en doodt verder iedereen die hem achterna komt. De koning en Avthandil willen hem nog achterhalen, maar de geheimzinnige ridder verdwijnt. De koning is ontroostbaar, en Avthandil wordt erop uitgestuurd om de ridder te vinden.

Na lang zoeken vindt hij de ridder in de woestijn, waar hij in een grot woont. Tariel is zijn naam, en hij vertelt zijn geschiedenis. Hij is de aangenomen zoon van de Indiase koning Saridan. Vijf jaar later werd de koningsdochter Nestan geboren, en stiefbroer en -zus werden verliefd op elkaar. Als Nestan wordt bestemd voor de koning van de Khvarazmiërs, is ze woedend. Als de beoogde echtgenoot zich aandient, doodt Tariel hem, en vlucht. De rest van de tijd verlangt hij naar zijn geliefde, die inmiddels verdwenen is. In een grot van de Devi's vindt hij zijn thuisbasis.

Avthandil laat verslag uitbrengen aan de koning van Arabië, en gaat verder Tariel, de ridder in het pantervel, helpen bij het terugkrijgen van zijn geliefde. Nestan werd ontvoerd door de Kadji's, een soort kwade geesten, die haar gevangen hielden in een toren in Kadjethi.

Na Tariel en Avtandil is de derde held Nuredin Phridon, de koning van de handelsstad Mulghazanzar. Gedrieën gaan ze op zoek naar Nestan. In de hoofdstad van het koninkrijk der zeeën, Gulaisharo - waar Avtandil in het voorbijgaan een liefdesrelatie krijgt met de vrouw van de leider der kooplieden - horen ze waar Nestan te vinden is. De drie helden verenigen zich, bevrijden de Arabische prinses, en de

gebeurtenissen worden beëindigd met twee huwelijken: dat van Tariel met Nestan, en Avthandil met Thitathin.

'Helden huilen vaak'

Dit is ongeveer het raam van het epos, dat vol zit met gebeurtenissen, ontmoetingen, strijd, en zoektochten – en tranen, vooral veel tranen. 'Helden huilen vaak', lees ik in een studie over de tranen in de literatuur, waarin ook een Oud-Grieks spreekwoord: 'goede mannen zijn tot huilen geneigd'. De Homerische helden klaagden al veel onder de slagen van de goden, en lieten ook de tranen vloeien. Aeneas, bij Vergilius, weent bij het zien van schilderijen van de Trojaanse oorlog. De personages van ons gedicht zijn voortdurend in tranen – als ze de geliefde missen, als zij haar zoeken, als zij haar vinden, altijd. Het ligt in de sfeer van de hoofse literatuur; hoewel er regelmatig flink wordt vermoord, is er alle aandacht voor de gemoedsbewegingen.

Voor het verhaal begint, is er een Proloog van 31 strofen. De schrijver beroept zich allereerst op God, die de wereld schiep, daar zijn geest van goedheid inblies, en waar iedere heerser zijn beeld van koningsschap aan de Schepper ontleent. De dichter vraagt God om bescherming tegen de Satan en om verlossing van de zonden. Vervolgens bezingt hij Tamar, de koningin van Georgië: haar schoonheid, haar haar, wenkbrauwen en lippen, haar kristallen tanden. Het is een wolkenloze vreugde haar te aanschouwen. "Het zachtste loden aambeeld breekt de hardste steen". Zij is het die de dichter – "dood voor haar" – inspireert om de drie helden te bezingen, naar een verhaal dat uit



Koningin Tamar van Georgië.
(Foto: Wikimedia Commons)

Perzië naar Georgië kwam, als een parel door veel handen gekoesterd, om tenslotte hier te groeien tot poëzie.

Hij omschrijft wat goede poëzie moet zijn, en prijst nogmaals de schone die zijn leven is, wreder dan een panter, en zich verbergend in alles wat hij schrijft. In de laatste elf strofen verklaart hij waar het hem om gaat, namelijk de liefde, hemels van nature, niet te begrijpen, niet te beschrijven, en niet te verwarren met lichtzinnige aandriften. Want de ware minnaar is standvastig, en is treurig als zijn beminde er niet is. Zijn lijden verbergt hij voor de buitenwereld, lijdend in stilte loopt hij niet met zijn verdriet te koop. Het woord "midjour" wordt hier gebruikt, een Arabisch woord voor 'dwaas', 'krankzinnig'.

In de Epiloog noemt de dichter nogmaals zijn naam: "Rustaveli", uit Rusta in Meskhétië, een Georgische provincie. In het Engels is hij "bard", in de Franse vertaling staat "trouvère", waarbij waarschijnlijk aan de troubadourspoëzie is gedacht. In de Russische tekst houdt de ik het op een onbekende uit Rustav, die een eenvoudig verhaal schreef. Ook geeft hij eer aan David, de tweede echtgenoot van Tamar, waarover hieronder meer. Na woorden over de wisselvalligheden van het lot is de laatste regel: "Tariel werd beweend door zijn ontroostbare Rustaveli".

Hoofse literatuur

Behalve over de liefde gaat het verhaal over de vriendschap. Voor een vriend ga je door het vuur, ga je de wereld door als dat nodig is om hem te helpen. Niets kan de eed van vriendschap in de weg staan. Het epos staat in een hoofse traditie. In onze literatuur, de Nederlandse, de Franse, zien we dat de Frankische vóórhoofse romans – de ridders trekken ten strijde, vrouwen tellen niet mee – worden gevolgd door de hoofse romans: de vrouw is hoog geplaatst, en de man is dapper, maar ook zeer gevoelig, en edel in de liefde. Literatuur uit de twaalfde eeuw, evenals ons Georgische epos.

De aanpak van de dichter is internationaal, misschien ook vanwege de exotiek. Avthandil is een Arabische prins, Tariel komt uit India, en hij heeft ook nog veroveringen gedaan in China. De dichter zelf is wel een Georgiër. Hoewel de Koran af en toe wordt genoemd, wordt niet ingegaan op de Islam, ook niet op het Hindoeïsme. De denkwereld van het epos is



Veel zaken in Georgië zijn vernoemd naar de dichter. Het Rustaveli-Theater aan de Rustaveli Avenue in Tbilisi, Georgië (Foto: D. Dohler/Wikimedia Commons)

christelijk, met een lijn naar het neo-platonisme. Er wordt veelvuldig uit de Bijbel geciteerd, en hier en daar vallen de namen van antieke goden: Jupiter, Saturnus, Hermes, maar dit vooral in de retorische sfeer. Het land Georgië wordt trouwens niet genoemd.

De dichter, de koningin

De dichter zelf? Geboren in 1172. Rustaveli was kennelijk goed opgeleid, was bekend met de gebruiken aan het hof en was in religieus opzicht tolerant. Hij had al een aantal gedichten geschreven ter ere van de vorstin. Was hij verliefd op haar? Hij moet bekend zijn geweest met de Perzische poëzie, en schreef ook in die taal. Hij was een tijd minister van financiën. Mogelijk welgesteld, stak hij geld in het klooster van het Heilig Kruis in Jeruzalem.

Daar trok hij zich terug aan het eind van zijn leven, en stierf in 1216. Een fresco in het klooster toont een afbeelding van hem. In de 18e eeuw werd het fresco beschreven door een pelgrim, en in 1960 werd het door Georgische onderzoekers herontdekt.

Naar Rustaveli is een staatsprijs voor literatuur genoemd, een 4960 meter hoge berg aan de grens met Rusland, en een vliegveld. En voorts zijn er de straten, de gebouwen, de instituten, de standbeelden en postzegels.

De stap van de vroege riddersverhalen naar de hoofse roman is aanzienlijk. In dit verband is het vooral opmerkelijk dat de Arabische prinses met groot gemak koningin wordt, en dat niemand dat vreemd vindt. Thinathin zou zijn

gemodelleerd naar Koningin Tamar. Beide vorstinnen worden gepresenteerd als ideaalbeelden.

Tamar (1160-1213) was de dochter van koning Georg III, die haar tot medeheeresres benoemde, om andere kroonpretendenten uit de buurt te houden. Ze trouwde tegen haar zin met de Russische prins Joerij, en liet zich daarna van hem scheiden; de prins deed nog

twee maal een poging tot staatsgreep. Ze hertrouwde met David, een prins uit Alanië, destijds een koninkrijk in het noorden van de Kaukasus, maar bleef zelf het koninklijk gezag behouden.

In die tijd was Georgië een christelijke enclave in een islamitische omgeving. Het Byzantijnse rijk begon in verval te raken, en er was de dreiging van de Seltsjoeken. Koning David de Bouwer (1073-1125) wist zich aan dit alles te onttorstelen. Tbilisi bleef in die tijd islamitisch. Onder Tamar breidde het rijk zich uit.

Het was de Gouden Eeuw van Georgië (1100-1225), delen van Armenië en Iran werden veroverd, en het gezag reikte tot in Jeruzalem. We weten dat, nadat Constantinopel in 1204 in westerse handen viel, de dynastie van de Comnenen zich in Trebizonde wist te handhaven, dit met steun van koningin Tamar.

Overall duikt haar naam op - denk aan het bataljon Georgiërs dat op Texel tegen de Duitsers in opstand kwam, en de naam droeg van de koningin.

Eeuwen lang sprak ze tot de verbeelding. Haar beeltenissen tonen uiteraard een prachtige vrouw. Ze leeft voort als strijdster voor de christenheid. Door de Georgische Orthodoxe Kerk werd ze heilig verklaard. Op internet vind je nog het gedicht dat de beroemde Lermontov, de romantische dichter, over haar schreef - in het Russisch, in vertaling, en gloedvol voorgedragen.

Dolf Bruinsma

Wanneer het voor kinderen moeilijk is om van hun ouders te houden

Gesprek van Oksana Golovko met aartspriester Aleksej Uminskij



Vader Aleksej Uminskij (1960) is rector van de parochie van de heilige Drie-eenheid in Chochli, bij Moskou. Hij publiceert veel vooral over opvoeding vanuit een christelijk perspectief. Hij spreekt daar vrijmoedig over. Hier een ingekorte versie van een interview dat hij in 2014 gaf aan de Russische-orthodoxe website: pravmir.ru.

| Vader Aleksej Uminskij (Foto: pravmir)

moedig over. Hier een ingekorte versie van een interview dat hij in 2014 gaf aan de Russische-orthodoxe website: pravmir.ru.

Waarom komt het vaak voor dat kinderen, terwijl ze opgroeien, niet van hun ouders kunnen houden! Hoe kun je zorgen dat je eigen kinderen van je blijven houden? Ligt de problematiek tussen ouders en kinderen tegenwoordig anders dan vroeger?

Vader Aleksej Uminskij (1960) is rector van de parochie van de heilige Drie-eenheid in Chochli, bij Moskou. Hij publiceert veel vooral over opvoeding vanuit een christelijk perspectief. Hij spreekt daar vrij-

‘Ik denk dat alle mensen met dit soort problemen te maken krijgen. De scherpte, de context kan veranderen afhankelijk van de tijd, het concrete gezin, maar inhoudelijk blijft het hetzelfde. Verschillen en onbegrip tussen mensen

begonnen al heel lang geleden, vanaf de tijd van de zondeval. De mensen begonnen de band met elkaar te verliezen. Het verhaal over de toren van Babel is daar een duidelijk voorbeeld van. Men begon plotseling in verschillende talen te praten, en dat is een heel treffende uitdrukking geworden, die vanaf toen in de overdrachtelijke betekenis is blijven bestaan. Hoewel we dezelfde taal bezitten, kunnen we toch “verschillende talen” spreken, zelfs binnen een gezin. Onenigheid en onbegrip zijn, helaas, kenmerken die horen bij de beschadigde menselijke natuur. Wat kan je daaraan doen? De Kerk stelt daar een andere eenheid tegenover. In Christus en in het feest van heilig Pinksteren komt een omgekeerd perspectief naar voren. Plotseling beginnen mensen, die verschillende talen spreken, elkaar uitstekend te begrijpen, omdat de Heilige Geest iedereen verzamelt tot een eenheid. En voor ons is er geen andere weg om weer samen te komen dan naar Christus toe, alleen door Christus, door het Evangelie, door de eigen groei van ontvankelijkheid, door de groei van het hart, dat aangeslagen is, omdat de mens een klap te verduren krijgt wanneer hij zich begint open te stellen voor de wereld.

U bracht vaak naar voren dat mensen hun leven vervangen door een imitatie daarvan, inclusief in het gezin. Hoe begrijpen we waar werkelijkheid is en waar vervalsing?

‘.... We treffen situaties aan, waarin een gezin niet met liefde leeft, maar met voorstellingen over de liefde. De ouders hebben de gewoonte aangenomen te leven naar een of ander tevoren geformuleerd schema. Die schema’s kunnen al ontstaan zijn in het gezin, waarin ze zijn opgegroeid. Ze herhalen het voorbeeld van de ouders in hun eigen gezin. Je ziet dan soms dat het de vrome wens is om volgens de regels te leven, naar het voorbeeld van een “orthodox gezin”, waarover je kan lezen in de vrome literatuur. Maar juist die zeer vrome literatuur en die zeer goede voorbeelden kunnen hier leugenachtige helpers blijken te zijn. Mensen hebben bijvoorbeeld gelezen hoe Sergi van Radonezj is opgevoed door zijn zeer vrome ouders en maken daar een sjabloon van. Er begint een soort kunstmatige voorstelling te ontstaan over hoe een hedendaags christelijk gezin moet zijn. Maar daardoor kunnen de ouders hun eigen kinderen zelf, hun bijzonderheden, niet meer zien. Wie zijn ze, die kinde-

ren? Wat zijn hun interesses?

De ouders beginnen de kinderen te dressereren naar het voorgegeven schema. De ouders hebben de vrome en juiste wens om van hun kinderen echte christenen te maken. ... Maar de kinderen blijven achter zonder echte aandacht, zonder echte liefde, zonder begrip, zonder gehoord en door hun eigen ouders gezien te worden. Ze gaan dan voortdurend hun best doen aan die voorstelling te beantwoorden. Want kinderen willen door hun ouders opgemerkt worden, een aai over hun bol krijgen, geprezen worden en geschenken krijgen. Maar het wordt duidelijk dat in zo’n situatie alles verdiend moet worden en het middel om dat te verdienen is vroomheid. Een zekere periode werkt dat wel, maar later gaat dat zeker leiden tot een breuk, tot conflicten en tot vreselijk onbegrip.

Vaak ontstaat een verwijdering in de relatie tussen ouders en hun kinderen, ouderlijke onmin, omdat de kinderen plotseling stoppen zich aan te passen, de droom van de ouders verstoren. Ze vernietigen de ideale verzonden wereld, die naar de mening van de ouders de kinderen moet brengen tot het niveau van heiligheid, bijna tot een heiligverklaring. Maar kinderen vernietigen die droom, wanneer ze de leeftijd van de puberteit hebben bereikt. En dan is het vaak heel moeilijk, zelfs onmogelijk, de verwijdering die ontstaan is, te doorbreken. Kinderen beginnen zich dan plotseling helemaal niet vroom te gedragen, en verlaten bovendien de kerk, ze beginnen in zonden te vervallen, en leven volledig onjuist en lelijk: ze slaan door naar de andere kant en de ouders haten hen daarom. De ouders nemen afstand, sluiten zich af en menen dat ze hun kinderen verloren hebben. ... Op dat moment stoppen ze ouders te zijn, en blijft het kind helemaal alleen achter. Het moet alleen stand houden tegen verleidingen, waarop het helemaal niet op is voorbereid.

Zelfs als het kind, volwassen geworden, terugkeert naar de kerk, blijft het dan toch innerlijk afgesneden van de ouders?

‘Het komt vaak voor, dat er geen begrip is en dat een band tussen de ouders en de kinderen later niet meer ontstaat. ... De ouders staan dan aan hun kind middelen toe, kunnen voor hun kinderen van alles doen op materieel vlak: een oppas aannemen, een goede school uitzoe-

ken en zo voort. Maar de ouders leven hun eigen leven, en de kinderen ook. Wat zijn dat voor ouders? Waarom zou je van hen houden? Respect is nog mogelijk, maar liefde is onmogelijk. Want waar geen liefde is, zal die ook niet komen. Aan ons is gegeven het gebod "Eert uw vader en moeder, opdat uw dagen op aarde verlengd worden, die de Heer, uw God, u geeft" (Exodus 20:12) Maar over liefde wordt daar niet gesproken. Want niet alle ouders, en dat is heel spijtig, kunnen hun kinderen liefhebben. Wanneer de ouders niet bereid zijn hun leven te geven ten behoeve van hun kinderen, dan klopt er iets niet.

We moeten van onze vijanden houden, maar kunnen zelfs niet van onze eigen ouders houden?

'Het gebod om van je vijanden te houden is geen bevel. Wij hebben alleen een gebod, dat is een heel hoog niveau dat een mens moet proberen te benaderen. ... Geen enkel kind mag zeggen: "Ik ben niet verplicht van mijn ouders te houden". Je bent daartoe verplicht. Maar als die ouders er niet zijn, wie moet je dan liefhebben? Misschien zijn er bepaalde mensen, die zich ouders noemen. ... Maar hoe kun je die dan liefhebben: als ouders, als vijanden of als een of andere totaal vreemde mens?

Ik heb niet zo lang geleden de biecht afgenomen bij een opgroeiend meisje, dat de dag daarna aan kanker zou sterven. Het was een meisje uit een weeshuis. Haar eigen ouders hadden haar afgewezen. Later had een pleegmoeder zich over haar ontfermd. In de herinnering van het meisje was haar vader gestorven. Maar later bleek, dat hij niet gestorven was. Hij was iemand, die een tijd lang met haar moeder had samengeleefd. Een tijd later, toen het meisje bij haar pleegmoeder was aangeland, bleek dat ze een snel groeiende kanker had.

Het lukte de pleegmoeder toen te weten te komen dat de biologische vader van haar pleegdochter in leven was, maar in de gevangenis zat. Ze heeft hem toen opgezocht, omdat ze het belangrijk vond dat het meisje zou weten dat haar biologische vader nog leefde. Maar hij was alleen maar bang dat ze van hem een alimentatie zou eisen en zei: "Toon maar eens aan dat ze mijn dochter is!" Het lukte de vrouw ook de biologische broer en zus van het meisje te vinden, maar ook die wilden haar niet ontmoeten.

Niet lang na dat biechtgesprek had ik een lang

gesprek met die pleegmoeder. Ze vertelde mij dit alles en had sterk het gevoel, dat ze haar pleegdochter maar niet moest vertellen over het bestaan van haar bloedverwanten, haar familie. Ik antwoordde, dat ze juist gehandeld had. Het was niet nodig het meisje iets te vertellen, omdat deze lui zich niet als vader, broer en zus gedroegen. Het verzinnen van zo'n relatie zou betekenen dat het ongelukkige meisje nog een klap zou krijgen. Een relatie tussen ouders en kinderen kun je niet voorwenden. Ze is er, of ze is er niet. Deze situatie is misschien wat uitzonderlijk, maar komt helaas toch vaker voor.

Maar als de ouders – zonder dat er een intieme band was – toch het kind hebben opgevoed, in het kind geïnvesteerd hebben, is dat kind hen dan niet tot iets verplicht?

'... Natuurlijk, ouders moeten kunnen rekenen op hun kinderen, die ze hebben grootgebracht, die ze medicijnen, voedsel en allerlei financiële middelen hebben verschaft. Maar wanneer er vroeger geen liefde was, dan kun je die nu ook niet uit het niets geven. De liefde tussen ouders en kinderen is heel bijzonder. Maar je kunt haar niet "achteraf" ontvangen. ... Verwaarlozing door de ouders doodt de ziel van het kind en laat in het hele leven ongeneeslijke sporen na. Je moet hierover zeggen, dat tekort aan liefde het belangrijkste en vreselijkste probleem van de mensheid is. Daarna loopt alles in het honderd.

Hoe moet je zo'n wond bij het kind overbruggen?

'Een volwassen mens moet leren begrijpen hoe het met hem gaat, waar zijn problemen vandaan komen, waartoe ze leiden en hoe je ermee om kunt gaan. Dat is geen eenvoudige zaak. Daarvoor dient de wetenschap van de psychologie, en ik denk dat in veel gevallen de hulp nodig is van een goede specialist. Ik praat hier niet over de kerk: deelnemen aan kerkelijk leven staat hier los van en is vanzelfsprekend.

Oksana Golovko

Orthodoxe parochies in de diaspora

Geroepen om bruggen te bouwen

In november 2019 werd in Moskou de plechtige hereniging gevierd van het 'aartsbisdom van de Russisch-orthodoxe parochies en kloosters in West-Europa' (ook 'Rue Daru' genoemd) met het patriarchaat Moskou. Vader Hildo Bos, priester van de Russisch-orthodoxe parochie van Nicolaas van Myra in Amsterdam, studeerde aan het seminarie van het bisdom 'Saint Serge'

in Parijs. Hij voelt zich daarom verwant met zijn traditie, die voortkomt uit het plaatselijk Concilie van 1917/1918 in Moskou, waarover eerder in Pokrof geschreven is. Hij voelde er een grote liefde voor de Russische cultuur en tegelijk een openheid voor de universele Orthodoxie. Hij schreef over deze gebeurtenis een artikel op de site bogoslov.ru, in het Nederlands gepubliceerd door de Orthodoxe parochie Deventer. De priester van de parochie, vader Theodoor van der Voort, speelde een belangrijke rol bij de totstandkoming van die hereniging. We geven hier die gedeelten uit het artikel die de visie van vader Hildo Bos op de roeping van Orthodoxe parochies in de diaspora weergeven.



Russisch-orthodoxe kerk van de H. Nikolaas
[Tichelkerk] te Amsterdam (Foto: Wikipedia).

Het universele dilemma van alle Orthodoxe gemeenschappen buiten de traditionele Orthodoxe landen ligt, naar mijn mening hierin: zijn deze gemeenschappen, om het in officiële kerkelijke taal te zeggen 'buitelandse instellingen', een soort 'kerkelijke ambassades', belast met pastorale zorg voor hun landsgenoten, met name het in stand houden van de band met het moederland? Zijn het culturele centra? Of zijn zij geroepen zelfstandige plaatselijke kerkgemeenschappen te zijn met hun eigen structuren van kerkelijk leven?

Niet één categorie

Ik ben er getuige van geweest hoe deze ambivalentie als een rode draad door het persoonlijke leven van mijn leeftijdgenoten in het aartsbisdom liep. Het waren jongeren, die onder elkaar Frans spraken, en tegelijkertijd uitstekend Kerkslavisch lazen en Russische liederen zongen. Mijn leeftijdgenoten probeerde een kerkelijk leven te scheppen, waarin ook hun kinde-

ren nog antwoord zouden kunnen vinden op de essentiële levensvragen. Onder hen waren priesters die met overtuiging in het Frans celebreeerden, maar in de altaarruimte de gebeden bij het zich bekleden met de liturgische gewaden voor zichzelf in het Kerkslavisch baden. Het was zonneklaar dat je deze mensen niet in maar één categorie kon onderbrengen. Zij hadden liefde voor hun Russische erfgoed, voor de cultuur van hun land, en vooral liefde voor Christus' kerk buiten alle etnische en politieke kaders. Omdat het aartsbisdom verder van de politiek af stond dan andere Russische jurisdicties, kon het een brug slaan tussen verschillende benaderingen, iets wat zeer actueel zou kunnen blijken te zijn in onze postmodernistische tijd.

Wat geen toekomst heeft

Naar mijn mening heeft een benadering van parochies als 'ambassades' geen toekomst. Het volstaat om emigrantenkerken van welke nationaliteit dan ook te bezoeken om te begrijpen dat er weinig jongeren en jonge gezinnen zijn, vooral weinig kinderen van de derde generatie. 'Ambassadekerken' zien de Kerk als een onderdeel van de cultuur van het moederland, maar aangezien de nieuwe emigranten, in tegenstelling tot de emigranten van de eerste golf, *vrijwillig* naar het Westen zijn gekomen, verliezen zij deze cultuur van hun moederland verrassend snel.

Tegelijkertijd hebben ook parochies die zich uitsluitend als Westers beschouwen, moeite om te overleven. Ondanks al hun inspanningen om de tradities van het christendom van het eerste millennium te doen herleven, of om missionaire activiteiten te ontplooiën, moet worden erkend, dat voor de gemiddelde westerse godzoeker de Orthodoxie in deze vorm niet erg aantrekkelijk is. Diverse pogingen om een 'zuiver' Westerse Orthodoxie te scheppen hebben tot schisma's geleid, en dat is niet verbazingwekkend - uiteindelijk streven deze naar dezelfde ondergeschiktheid van het religieuze aan het wereldse/nationale als de 'ambassadeparochies'.

Bloei

In tegenstelling hiermee zien we dat parochies, die een brug vormen tussen culturen en bena-

deringen, juist bloeien. Het gaat om multiculturele parochies, waar de diensten hoofdzakelijk in de landstaal worden gevierd, maar waar de talen en tradities die in de gemeenschap aanwezig zijn, ook worden gebruikt. Het zijn parochies waar men het ene gezang in het Roemeens zingt, het 'Onze Vader' in het Georgisch, en de panichide¹ zowel in Russische stijl bidt, als in de vorm van een Grieks 'Trishagion' voor de overledenen. Het zijn gemeenschappen waarin iedereen voelt dat men hun wortels respecteert, maar dat voor allen Christus het belangrijkste is. Het zijn parochies die zich niet beperken tot het vieren van diensten en het toedienen van sacramenten, maar gemeenschappen waar de 'liturgie na de Liturgie' tot uitdrukking komt in een gemeenschappelijke maaltijd, gesprekken, wederzijdse hulp en gezamenlijke zorg voor de kerk en de diensten, waar het kerkvolk zorg draagt voor het gebouw en de financiën, waar het kerkbestuur gekozen wordt door de ledenvergadering en daar ook verantwoording aan aflegt, waar het begrip conciliariteit² geen holle leuze of ideologie is, maar een levende ervaring. Een ervaring die mensen, zowel uit traditionele orthodoxe landen als uit de plaatselijke bevolking, de mogelijkheid geeft om te naderen tot het essentiële: het Koninkrijk Gods.

Mensen uit traditioneel Orthodoxe landen, die met deze levende ervaring in contact komen, zijn vaak verbaasd: kan kerkelijk leven écht zo zijn? Ja, dat kan. En waarschijnlijk móét het ook zo zijn. En in de gedaante van het aartsbisdom van de Orthodoxe Kerken van de Russische Traditie in West-Europa wordt deze levende ervaring nu toegankelijk voor de gelovigen en de geestelijkheid van de Russisch-orthodoxe kerk van het patriarchaat Moskou. De kennismaking met deze ervaring kan, naar mij lijkt, ook een nieuwe stimulans geven aan de ontwikkeling van het parochielevens in Rusland. Waarom?

De roeping van de Kerk

Op de eerste plaats is de Kerk niet alleen in de diaspora geroepen om een brug te vormen tussen culturen en generaties. Is er in het huidige Griekenland, Roemenië of Rusland soms geen

¹ Een 'panichide' is een gedachtenisviering voor de overledenen. Het 'trishagion' (driemaal heilig) is het volgende gebed: heilige God, heilige Sterke, heilige Onsterfelijke, ontferm U over ons.

² Het Russische begrip 'sobornostj' was het centrale begrip van het plaatselijk Concilie van Moskou in 1917/1918. Je kunt het vertalen met conciliariteit, gezamenlijkheid of katholiciteit.



Iconostase van de Russisch-orthodoxe kerk van de H.H. Petrus en Paulus te Deventer
(Foto: Wikipedia).

afstand tussen de wereld waarin de mensen leven en de kerkelijke cultuur en kerkelijke milieus? De traditionele volkse Orthodoxie verdamt - helaas - waar we bijstaan. De manier waarop mensen op aarde leven neemt meer en meer dezelfde vorm aan. Is de kerk soms geroepen om simpelweg een stuk historie te zijn, een marginale subcultuur met eigen typische uitdrukkingen en gebruiken? Of zijn er in de traditioneel Orthodoxe landen geen mensen die in zichzelf verschillende culturen verenigen? Welke kerkelijke ervaring heeft een 'Moskouise Georgiër' nodig, of iemand uit een gemengd huwelijk? En wat moeten we aan met nieuwe emigranten in Orthodoxe landen. De kostbare, eeuwenoude, levende ervaring van de kerk moet overal en altijd opnieuw ontsloten worden voor nieuwe generaties en categorieën van mensen. Op de tweede plaats begint, in mijn waarneming, de situatie van parochies in het Westen en in traditioneel Orthodoxe landen steeds meer op elkaar te lijken. Hoe vaak zijn parochies geen eilanden van bewust kerkelijk leven in een zee van onverschilligheid! Hoe vaak moeten zij niet het christendom ontsluiten aan mensen die volstrekt van niets weten of vol vooroordelen zitten? Hoe vaak zien we niet dat mensen worden aangetrokken door de levende, warme gemeenschap met Christus en andere christenen, en niet door de autoriteit van het instituut van de Kerk.

Op de derde plaats geloof ik, dat levensvatbare parochies zelf zorg moeten dragen voor hun financiën en bestaan. Willen jullie een kerk hebben? Zamel dan geld in onder de parochianen, bouw of restaureer een kerk, en zorg er

zelf ook voor. Zoek geen rijke sponsoren of staatssteun. Willen jullie een priester? Vind dan een waardige kandidaat, help hem de opleiding te verkrijgen, bied hem materiële steun indien het voor hem moeilijk is om een werelds beroep met het ambt te combineren.

Vrijwilligerswerk moet de hoeksteen zijn van het kerkelijk leven. Niemand - inclusief zij die een salaris van de parochie ontvangen - moet

denken dat dit een baan is, het is een vorm van diaconie. Alle financiële middelen moeten onder het beheer staan van de penningmeester en van een kascommissie, bestaand uit parochianen. De parochie moet het bisdom, andere parochies, de missie en diaconie financieel steunen. Zulke parochies - en die bestaan ook - zullen niet rijk worden, maar ze hebben wel toekomst, zowel in het Westen als in traditioneel Orthodoxe landen.

Onderpand voor de toekomst

De bovengenoemde principes werden vastgelegd in het Parochiestatuut van het Moskouise Concilie van 1917/1918, waar het aartsbisdom tot op de dag van vandaag naar leeft. Om historische redenen is dit statuut alleen in parochies buiten Rusland bewaard gebleven. Door de hereniging is deze kostbare en vooral *levende* ervaring van parochieel en diocesaan leven opnieuw toegankelijk geworden voor het hele kerkvolk van de Russisch-orthodoxe Kerk... Ze is teruggekeerd naar Rusland... Het gaat daarbij niet alleen om iets uit het verleden, het is ook een onderpand voor de toekomst.

Orthodoxe christenen uit verschillende gemeenschappen zijn gewend geraakt om te denken in categorieën van 'wij' en 'zij'. Maar nu is het mogelijk om nuchter de verschillende benaderingen binnen het kader van één traditie te beoordelen. Laten we blijven zoeken naar bruggen. Laten we elkaar blijven inspireren - voor onszelf en voor de komende generaties.

Priester Hildo Bos

Werkgroep Sint-Irenaeus

Orthodoxe en katholieke theologen
zoeken wegen naar eenheid



Groepsfoto van Werkgroep Sint-Irenaeus in
Trebinje (Foto: archief Werkgroep Sint-Irenaeus)

Oecumenisch werk is een zaak is van lange adem. Bezonnenheid, geloof en passie zijn nodig om steeds weer wegen te vinden om het proces gaande te houden. Er is geen constant opgaande lijn. Soms gaat het met een sprong vooruit, dan weer is er een terugval waardoor alles op slot komt te zitten. In 2004, toen de officiële theologische dialoog tussen de Orthodoxe en Katholieke Kerk al jaren bevroren was (1990-2006), richtten katholieke en orthodoxe theologen de gezamenlijke werkgroep Sint-Irenaeus op met het doel een bijdrage te leveren aan de verzoening tussen de Orthodoxe en Katholieke Kerk.

De groep bestaat uit 26 theologen, 13 orthodoxen en 13 katholieken, veelal werkzaam aan theologische instituten in Europa, het Midden-Oosten en Amerika. Het voorzitterschap wordt momenteel gezamenlijk gedragen door de katholieke bisschop Gerhard Feige van Maagdenburg en de Roemeens-orthodoxe metropoliet Serafim (Joant) van Duitsland en Centraal- en Noord-Europa. Sinds 2004 kwam de groep ieder jaar bijeen, afwisselend op een katholieke of orthodoxe locatie. De bijeenkomsten vonden onder meer plaats in België, Duitsland, Italië, Oekraïne, Rusland en Turkije. Dankzij de continuïteit - sommige theologen maken al vanaf het begin deel uit van deze werkgroep - heeft men elkaar goed leren kennen en is de vriendschap gegroeid. Van iedere bijeenkomst verschijnt op de website van het Johann Adam Möhler-Instituut (Paderborn) een pers-



| Yves Congar OP

bericht in vijf talen. Opdat zowel in de katholieke als in de orthodoxe wereld bekend is waarover de gesprekken gaan en tot welke inzichten die geleid hebben.

Primaatschap en synodaliteit

Een belangrijke vrucht van dit werk is het (Engelstalige) studierapport 'Serving Communion' over de verhouding tussen primaatschap en synodaliteit, dat in oktober 2018 in het Oostenrijkse Graz werd vastgesteld.

Tussen deze twee termen zit een spanning. Schematisch kunnen ze gemakkelijk tegenover elkaar worden geplaatst als principes van verschillende kerkordes. Het primaatschap is dan kenmerkend voor de Katholieke Kerk, de synodaliteit voor de Orthodoxe Kerk. West en Oost gescheiden door een verschil in kerkorde met het primaatschap van de paus als breekpunt. Zo is het eeuwen voorgesteld. De oecumenische uitdaging is om een weg te vinden zodat die scherpe tegenstelling verandert in een vruchtbare spanning, heilzaam voor de ene Kerk zowel in West als in Oost. In zestien hoofdstukken, steeds ingeleid met een korte

gezamenlijke verklaring, wordt in dit document die weg gebaad. De eerste zes hoofdstukken gaan over hermeneutische aspecten (= aspecten van hoe teksten uit het verleden vandaag begrepen kunnen worden), die wezenlijk zijn om überhaupt tot wederzijds begrip te kunnen komen. Theologische inzichten en opvattingen staan in een historische en sociaal-culturele context. Iedere theologische dialoog moet daarom rekening houden met taalkundige verschillen, de denkwijzen en de specifieke tradities. Om tot wederzijds begrip te kunnen komen, dienen opvattingen en uitdrukkingen uit het verleden in hun historische context geplaatst te worden om een anachronistische lezing te vermijden. De volgende vijf hoofdstukken bevatten historische observaties over de verschillende fasen waar de Kerk doorheen is gegaan en die tot afstand, vervreemding en scheiding tussen de Kerk van Oost en West hebben geleid. De laatste vijf hoofdstukken bestaan uit systema-

tische beschouwingen over de koinonia/communio, het gezag, primaatschap en synodaliteit.

Met dit document heeft de Sint-Irenaeuswerkgroep een belangrijke bijdrage geleverd aan de oecumenische dialogen in het algemeen, die tussen katholieken en orthodoxen in het bijzonder. In 2006 werd de officiële dialoog met een bijeenkomst in Belgrado weer hervat. In die dialoog is het thema de betekenis en de plaats van de paus in de communio van de Kerk. Primaatschap en synodaliteit zijn er twee kernthema's.

Eenheid en schisma

In oktober 2019 was de werkgroep op uitnodiging van de Servisch-orthodoxe Kerk te gast in Trebinje (Bosnië-Herzegovina). Op deze bijeenkomst werd een begin gemaakt met het uitwerken van het nieuwe thema 'Eenheid en Schisma'. In dit preludeum werden vanuit Bijbelse, historische en systematische invalshoeken diverse aspecten van eenheid en schisma in kaart gebracht. De reflecties werden samengevat in veertien stellingen die het kader

vormen voor het werk in de komende jaren. Hieronder volgt een verkorte weergave van deze stellingen.

Algemene stellingen

- 1) De termen 'eenheid' en 'schisma' worden vaak scherp tegenover elkaar geplaatst. Volgens de werkgroep is dat een oversimplificatie. Dan verlies je het brede spectrum, waarbinnen een grotere of kleinere mate van verbondenheid bestaat, uit het oog. Eenheid is bovendien niet hetzelfde als uniformiteit, maar laat verschillende vormen van gemeenschap toe, die vanuit verschillende concepten worden beschreven.
- 2) In het denken over eenheid is het van belang om onderscheid te maken tussen verschillende niveaus: het essentiële niveau vraagt naar het wezen van de Kerk; het structurele niveau gaat meer over de empirische en organisatorische aspecten van de Kerk; en het potentiële niveau gaat over de wegen naar eenheid. Die drie niveaus moet je niet vermengen noch geïsoleerd van elkaar behandelen.
- 3) Eenheid kun je niet alleen definiëren op grond van de bekende formele criteria, maar bestaat ook in zowel de geestelijke als de gemeenschappelijke ervaring, die - tot op zekere hoogte - de confessionele grenzen overstijgen.
- 4) Het is belangrijk om het thema 'eenheid en schisma' diepgaand te onderzoeken. Een goed uitgangspunt daarvoor is de observatie van Yves Congar in 'After nine hundred years' (New York 1959, 5) dat de scheiding tussen Oost en West gegrondvest is op de acceptatie van een situatie waarbij iedere kerk leeft, zich gedraagt en oordeelt zonder notie te nemen van de andere kerk. Deze observatie maakt ruimte voor sociologische, psychologische en beeldbepalende aspecten van het schisma.

Schrift en traditie

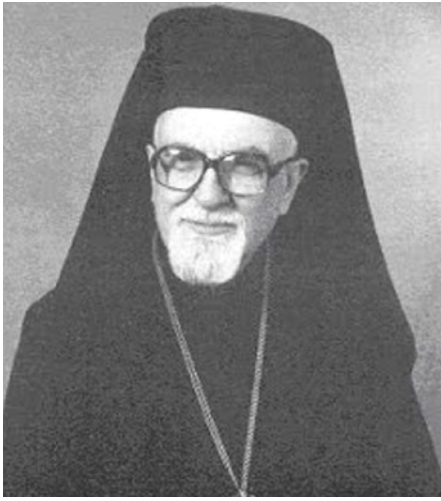
- 5) Ook in het Oude Testament komen we verschillende modellen van eenheid en voor het oplossen van conflicten tegen (b.v. de verhalen over David, Saul en Jonathan tonen verschillende elementen van conflict en vergeving). De focus in Joh. 17,21 is de intieme relatie tussen Jezus en de Vader, die tevens het fundament is voor de oproep aan christenen tot eenheid. Het getuigenis

van de Schriften toont ons dat, terwijl conflicten onvermijdelijk zijn, sommige leiden tot geestelijke groei, andere tot blijvende verdeeldheid.

- 6) In de kerkelijke traditie hangt het concept van eenheid af van bepaalde filosofische, culturele en historische veronderstellingen, die niet noodzakelijk identiek zijn met die van de vroege Kerk. In werkelijkheid heeft het concept van eenheid verandering ondergaan, doordat de metafysische grondslagen van het denken over eenheid uitgedaagd werden door existentiële en historische wijzen van denken.
- 7) Het concept 'schisma' omvat een groot spectrum aan de gebeurtenissen in de kerkgeschiedenis, die vroeg of laat leidden tot een scheiding in de Kerk. Schisma's speelden zich af tussen facties binnen één lokale kerk tot aan scheuringen tussen hele patriarchaten.
- 8) In de eerste eeuwen werden de termen 'schisma' en 'heresie' door elkaar heen gebruikt. Met de opkomst van de Rijkskerk ontstond er een onderscheid tussen deze twee concepten. Onder heresie werd op de eerste plaats een aantasting van een geloofsartikel verstaan, terwijl schisma onder meer gezien werd als het niet aanvaarden van de kerkelijke autoriteit. Met de groeiende betekenis van het pausambt sinds de Gregoriaanse hervorming (11^e - 12^e eeuw), ontstond in het Westen de tendens om iedere vorm van ongehoorzaamheid tegenover het pauselijke gezag als heresie aan te merken.

Specifieke voorbeelden

- 9) In 1974 en 1995 stelde de Grieks-katholieke aartsbisschop Elias Zoghby van Baalbek (Libanon) voor om de gemeenschap tussen de Grieks-orthodoxe en Grieks-katholieke Kerken van Antiochië te herstellen. Zoghby's initiatief maakt duidelijk hoe sterk lokale en universele niveaus zijn verweven, zo zegt de werkgroep Sint-Irenaeus in zijn veertien stellingen. Deze verwevenheid kan vruchtbaar zijn als het bijvoorbeeld gaat over de receptie van consensusdocumenten in onze kerken. Echter, de dynamiek van de toenadering kan er ook door belemmerd worden, omdat stappen door lokale kerken afhangen van de voortgang van de dialoog op universeel niveau.



| Mgr Elias Zoghby

- 10) Het voorbeeld van de conflicten tussen grieks-katholieken en katholieken van de Latijnse ritus in Polen en Oekraïne in de 20e eeuw maakt duidelijk hoe grote vragen over geschiedenis, politiek en identiteit van invloed zijn op onderlinge relaties binnen dezelfde Kerk. Kerkgebouwen, celibaat, taal en de betekenis van ritussen werden onderwerp van discussie. Nationale loyaliteit en historische ervaringen deden er meer toe dan de gemeenschappelijke christelijke verbondenheid.
- 11) Sinds de ineenstorting van het communisme bestaat er een schisma binnen de orthodoxie in Oekraïne. De oplossing die het Oecumenisch Patriarchaat aanbood was de oprichting van een autocefale Orthodoxe Kerk in Oekraïne, dat door Moskou beschouwd wordt als zijn eigen canonieke territorium. Het gevolg is dat Moskou de eucharistische gemeenschap met Constantinopel heeft verbroken. De rest van de lokale Orthodoxe Kerken blijft in gemeenschap zowel met Moskou als met Constantinopel. Tegelijkertijd hebben sommigen lokale kerken kritiek gegeven op beide partijen in het conflict vanwege de unilaterale acties waardoor de panorthodoxe eenheid in het geding komt. Tot een schisma in de globale orthodoxie is het gelukkig (nog) niet gekomen. Een echte oplossing is mede afhankelijk van consultaties en dialoog tussen de kerken van Constantinopel en Moskou. Bij die dialoog zouden ook andere kerken betrokken kunnen worden. Deze dialoog zou niet alleen

moeten gaan over de huidige spanningen, maar ook over fundamentele ecclesiologische vragen (vragen die betrekking hebben op de theologische leer over de Kerk) over het wezen van schisma en Orthodoxe eenheid.

Aandachtspunten

- 12) Unies en afscheidingen zijn er op verschillende niveaus en in verschillende gradaties. We nemen ons voor een werkdefinitie en beschrijving te maken van gradaties van eenheid en afscheidingen. We nemen ons voor om concrete suggesties op te stellen om stapsgewijs te komen tot wederzijdse erkenning.
- 13) In het bijzonder zal daarbij onze aandacht uitgaan niet alleen naar de verschillende factoren (theologisch, historisch, politiek *et cetera*) die bijgedragen hebben aan het ontstaan van schisma's, maar ook en in het bijzonder naar verschillende krachten (met name psychologische, sociologische en beeldbepalende) die schisma's concreet maken en versterken, maar wellicht ook kunnen helpen om schisma's te overwinnen.
- 14) Ook willen we nadenken over de praktische dimensies en voorwaarden voor een wederzijdse verzoening van herinneringen. Met name stellen we een creatieve herverbeelding van de stand van de scheiding tussen katholieken en orthodoxen voor. Dit vereist een grondige verkenning van de huidige stand van zaken en de mate waarin de kerken elkaar in de praktijk (sacramenten, heiligen *et cetera*) als Kerk erkennen.

Ter afsluiting

Het oecumenisch werk beleeft pieken en dalen. Zolang het (in studie, gebed en dialoog) maar niet opgegeven wordt, is er hoop en uitzicht op herstel van gemeenschap tussen de Kerk van Oost en West. Sinds het panorthodox concilie op Kreta (2016) maakt de Orthodoxie intern een moeilijke periode door. Door te kiezen voor een brede benadering van het thema *eenheid en schisma*, dat in de geschiedenis van de Kerk voortdurend aan de orde is, kan de Sint-Irenaeus Werkgroep helpen om deze uiterst gevoelige thema's binnen de Orthodoxie beter bespreekbaar te maken, alsook de smalle weg naar eenheid te vinden waarnaar we al zolang uitzien.

Geert van Dartel

Byzantijnse LiturgieXXXI: Akathist

De Akathist par-excellence is een hymne tot de Moeder Gods. Dit is de oorspronkelijke akathist ofwel akathistos-hymne. Later zijn er buiten de Griekse Orthodoxie akathistos-hymnes gemaakt, die een ander thema hebben dan de oorspronkelijke akathist en gericht zijn op kerkelijke feesten, bijzondere iconen en vooral alle mogelijke heiligen. Hier behandelen we slechts die ene akathistos-hymne.

De hymne is geschreven in de zevende eeuw, oorspronkelijk voor het feest van de Aankondiging aan de Moeder Gods (Maria-Boodschap) op 25 maart. Hij werd ooit toegeschreven aan Romanos Melodos, de grote hymnendichter uit de 6^e eeuw, maar wetenschappelijk is vastgesteld dat hij niet de auteur is. Akathist komt van het Griekse woord akathistos, wat niet-gezet, niet-zittend betekent. Het houdt in dat men hem niet zittend, maar staande zingt.

Het Griekse origineel bestaat uit 24 oikoi (soms vertaald met stanza's), dat zijn een bepaalde soort van gezangen. Iedere oikos begint met een achtereenvolgende letter van het Griekse alfabet. Dat noemen we een acrostichon. Er zijn 12 lange en 12 korte oikoi. In de lange oikos zijn steeds de begroetingen met «Verheug u» die de Akathistos-hymne zo zeer zijn typische karakter geven. Hieronder volgt een voorbeeld van de twee eerste oikoi.

[eerste oikos, met de vier eerste begroetingen]

De Aanvoerder der Engelen werd uit de hemel gezonden om aan de Moeder Gods het “Verheug u” te verkondigen. (3x). En toen hij aanschouwde hoe Gij, o Heer, bij de klank van zijn onlichamelijke stem een lichaam aannaamt, stond hij versteld en riep aldus tot haar:

Verheug u, door wie de vreugde zal stralen

Verheug u door wie de vloek wordt gedooft

Verheug u, die terugroept de gevallen Adam

Verheug u, die van haar tranen Eva verlost

De oikos gaat door met nog acht «Verheug u»'s

Refrein: *Verheug u, ongehuwde Bruid.*

[tweede oikos]

Zich bewust van haar reinheid, sprak de Alheilige vrijmoedig tot Gabriël: “Uw wonderbare woorden zijn moeilijk te aanvaarden voor mijn ziel, want hoe spreekt gij over zwanger worden zonder zaad, terwijl gij roept: Alleluja.”

Refrein: *Alleluia, alleluia, alleluia*

(Vertaling Orthodox klooster in de Peel)

De Akathist bestaat uit vier delen: de aankondiging aan Maria, de Geboorte, de nieuwe



Tronende Moeder Gods met Christus, Griekse Oosten, 16^e-17^e eeuw (Foto: Temple Gallery, Londen)

schepping door de Incarnatie van Christus en de rol van de Moeder Gods in Gods heilsplan.

Oorspronkelijk hoorde de akathist bij de liturgie van de aankondiging aan de Moeder Gods, maar vanaf de 14^e eeuw is hij onderdeel geworden van de liturgie van de Veertigdagentijd. Op vier vrijdagavonden wordt dan een van de vier delen gezongen in de liturgie, en in de vijfde week van de Vasten wordt de hele akathist gezongen op de vrijdagavond voor de zogeheten Zaterdag van de Akathist. De Akathist is overigens niet exclusief verbonden aan de Veertigdagentijd, hij wordt ook bij andere gelegenheden gezongen.

Leo van Leijssen

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

